

ÂŞIKLARIN DİLİNDEN KONUŞMA ADABI

 Erol AKSOY^a

Özet

Temelinde saygı ve nezaket olan adabımuaşeret kaideleri; oturmaktan, kalkmaktan tutun da misafir ağırlama, taziye gitme, asansöre binme, telefonla konuşma gibi hayatın günlük akışı içerisindeki pek çok durumda insanlardan beklenen davranış kalıplarını içermektedir. Bu kaidelerden biri de konuşmaya dair olanıdır. Konuşma adabı en önemli görgü kurallarından biridir. Zira insanlar arasındaki iletişim daha çok konuşma vasıtası ile sağlanmaktadır. Bu nedenle neyi, nerede, nasıl ve ne kadar konuşacağını bilmek sağlıklı bir iletişim açısından oldukça gereklidir. Bundan dolayı toplumumuz, genç nesillerine informal yollardan diğer adabımuaşeret kaidelerini öğrettiği gibi konuşma adabını da öğretmeye çalışmaktadır. İşte âşıkların da bu informal süreçte konuşma adabını öğretme açısından sorumluluk yüklendikleri görülmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinin kullanıldığı bu çalışmada elde edilen veriler betimsel analize tabi tutularak tasnif edilmiştir. Öğreticilik niteliği güçlü olan âşık tarzı şiir geleneği bu açıdan okunduğunda âşıkların konuşma adabını az, yerinde ve düşünerek konuşmak, edepli konuşmak, boş konuşmamak, sözü uzatmamak, dedikodu yapmamak, kendini övmemek gibi başlıklarda tasnif edilecek şekilde ele aldıkları ve bu eğitim sürecine katkıda buldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık tarzı şiir geleneği, Adabımuaşeret kaideleri, Konuşma adabı.

SPEAKING MANNER IN THE WORDS OF MINSTRELS

Abstract

The rules of good manners based on respect and courtesy; includes the behaviour patterns expected from people in many situations in the daily flow of life, such as sitting, getting up, hosting guests, going to condolences, getting on the elevator, talking on the phone. One of these rules is the one about speaking. Speaking manner is one of the most important good manner rules. Because communication between people is mostly provided by means of speech. Therefore, knowing what, where, how and how much to talk is very necessary for healthy communication. For this reason, our society is trying to teach the younger generations the manners of speaking informally, just as it teaches the other rules of good manners. It is seen that the minstrels also take responsibility in terms of teaching speaking manners in this informal process. The data obtained in this study, in which document analysis, one of the qualitative research methods, was used, was classified by subjecting descriptive analysis. When the minstrel style poetry tradition, which has a strong instructive quality, is examined from this perspective, it is seen that the minstrels handle the manners of

^aDr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, erol@erciyes.edu.tr
Makale Geliş Tarihi: 09.05.2022, Makale Kabul Tarihi: 19.09.2022

speaking in a way that can be classified under the headings such as speaking less, appropriate and in a thoughtful manner, speaking decently, not talking nonsense, not prolonging the conversation, not gossiping, not praising oneself, and not revealing secrets and contribute to this education process.

Keywords: Tradition of minstrel poetry, Rules of good manners, Speaking manner.

Giriş

“Toplumsal yaşam bireyler, gruplar ve cemaatlar arasındaki ilişkilerin düzenli bir biçimde sürdürülmesi için bir dizi beklentiyi, kalıp davranışı, işlemi, kaçınmayı ve yasağı gerektir[mektedir.]” (Örnek, 2014, s. 171). İnsanlar arasındaki ilişkilerin belli bir düzen içerisinde gerçekleşmesi toplumsal yaşamın varlığı ve devamı için en önemli gerekliliklerdendir. Bu açıdan hemen hemen her toplumsal grup için bu ortak yaşamın ahengini sağlayan, ilk yazılı yasaların ortaya çıkışından önce başlayıp sonrasında da devam eden, görünmez bir kurallar bütünü varlığı söz konusudur. Bu kurallar, ilk insanların bir araya gelerek küçük toplulukları oluşturdukları dönemlerde ortaya çıkmış ve günümüze kadar devam edegelmiştir. Bu kurallar bütünü bir yönünü âdetler, gelenekler, görenekler oluştururken bir yönünü de adabımuaşeret kaideleri oluşturmaktadır. Buradaki *adap* “terbiye, töre” (Erşahin, 2011, s. 15), *muaşeret* ise “birbiriyle toplumsal ilişkiler içinde bulunma” (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1411) anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin birleşik olarak kullanılmasıyla ortaya çıkan “*adabımuaşeret*” ise Türkçe Sözlük’te “görgü kuralları” (2005, s. 18) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kurallar, doğru davranış biçimlerini göstererek insan ilişkilerini düzenlemekte, ilişkilerin sağlıklı ve düzenli yürümesini sağlamaktadır. Görgü kurallarının şüphesiz nezaket kavramıyla ilişkisi vardır. Nezaket “başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranma, incelik, naziklik, zarafet” anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1472). Görgülü birinin nezaket sahibi olması da beklenmektedir. Saygı ve tevazu da görgünün başka boyutlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle görgü, nezaket, saygı ve tevazu kavramları iç içe geçmiştir, denilebilir. Bu bağlamda görgü kuralları, bireyler arasındaki ilişkilere yön vererek onların davranış biçimlerini şekillendiren, toplumsal düzeni, huzuru ve mutluluğu sağlayan, karmaşayı önleyen saygı ve incelik kuralları bütünüdür, şeklinde tanımlanabilir. Yasal bir yaptırıma sahip olmasa da görgü kurallarına uymayanlar toplum tarafından dışlanabilmektedir. Bu noktada görgü kuralları kişinin toplumdaki yerinin belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Bu kurallar konuşma, dinleme, selamlaşma, yemek yeme, misafir ağırlama gibi pek çok alanda toplumsal yaşamın ahenkli akışını sağlayan unsurlardandır. İşte bu görgü kurallarından en önemlilerinden biri de konuşma adabıdır.

A. KONUŞMA ADABI

İnsana ait doğal bir olgu olan konuşma, iletişimin en önemli unsurlarından biridir. “İletişim; karşıdaki kişiye ileti sunma, iletileri anlamlandırma ve iletilere tepkide bulunmadır. Yazılı ve sözlü iletişim, en çok kullanılan ileti sunma biçimleri olarak öne çıkmaktadır. Sözlü iletişimin temeli de konuşmaya dayanmaktadır.” (Erdem, 2015, s. 324). Bu anlamda iletişim kavramı içerisinde, dolayısıyla insan ve toplum hayatında konuşmanın çok büyük bir öneminin olduğu görülmektedir. Söze ve konuşmaya verilen bu önemi toplumumuz tarihin eski devirlerinden beri “İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa anlaşır.”, “İstedliğini söyleyen istemediğini ışitir.”, “Dilim seni dilim dilim

dileyim, başıma geleni senden bileyim.”, “Kötü söyleme eşine, ağı katar aşına.”, “Dilin cirmi küçük, cürmü büyüktür.”, “Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır.”, “Dil, kılıçtan keskindir.”, “Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir.” (Aksoy, 1988) gibi atasözlerinde dile getirmiştir. Bunun yanında “Kalbi ve sözü bir olmayan kimsenin yüz dili bile olsa o yine dilsiz sayılır.” (Mevlânâ), “İnsan konuşacağı şeyden kırk kat fazlasını bilmiyorsa konuşmamalıdır.” (Dale Carnegie), “İnsan çok defa dili sebebiyle belaya uğrar.” (Hz. Ali), “Az konuşmaktan nadiren, fakat çok konuşmaktan genellikle pişman olunur.” (La Bruyere), “Güzel konuşmanın sırrı, lüzumsuz sözleri terk etmektir.” (Hz. Ebu Bekir) (Ulusoy, 2012) gibi pek çok vecize de sözün ve konuşmanın insan ve toplum hayatındaki yerini ve önemini vurgulamakta, konuşma adabı hakkında insanlara mesajlar vermektedir. Böylece sözün ve konuşmanın kişisel ve toplumsal ilişkilerin düzenine olan etkisi nedeniyle zamanla konuşma eylemi ile ilgili görgü kurallarının ortaya çıktığı, ölçülü, yerinde ve zamanında konuşmanın iletişimin önemli kuralları hâline geldiği görülmektedir. İşte bu kurallar bütünü zaman içerisinde kültürün bir parçası hâline dönüşmüştür. Kültürün temel özelliklerinden biri kültüre konu olan unsurların, sosyal bir miras olarak nesilden nesile, belirli bir değişim süreci içerisinde geçiyor olmasıdır. Böylece sosyo-kültürel özellikler, yaşayan nesile öğretilerek bu nesil sosyalleştirilirken kültür de gelecek nesile taşınmış olur (Eroğlu, 2000, s. 216). Bu durum toplumları ayakta tutan en önemli hususlardan biridir.

Kültürün yeni nesillere eğitim-öğretim süreci, resmî yollardan olabileceği gibi resmî olmayan yollardan da olmaktadır. Toplumlar formel olarak okullarda yeni nesillere kültüre ait pek çok hususu, kuralı, kaideyi öğretmekle kültürel devamlılığı sağlamaya çalışırken informal yollardan da oluşturduğu mekanizmalar içerisinde kendi kabulleri çerçevesindeki ideal insan tipini yetiştirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede toplumlar yeni kuşaklara düğün ve cenaze evinde, hasta ziyaretinde, akşam oturumlarında, sokakta, parkta, camide, hamamda vs. her türlü toplumsal mekânda ve birliktelikte, yazısız kurallarını ve doğru davranış şekillerini öğretmeye çalışmaktadır. Bunların yanında masal, destan, halk hikâyesi, efsane gibi sözlü kültür ürünleriyle de bu informal eğitim sürecini tamamlamaktadır. İşte kültürel bağlamda halkın eğitimini hedefleyen bu informal eğitim mekanizmasının dışlarından biri de ortaya çıktığı dönemden beri âşık tarzı şiir geleneği olmuştur. Bu nedenle âşık tarzı şiir geleneğinin eğitimsel işlevi üzerinde durmak gerekmektedir.

B. ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİNİN EĞİTİMSEL İŞLEVİ

Temeli Orta Asya'daki eski Türk sözel kültür geleneğine dayanan ve Anadolu sahasında varlığı 16. yüzyıldan itibaren takip edilebilen âşık tarzı şiir geleneğinin temsilcileri olan âşıklar aşk, sevdâ, ayrılık, yoksulluk, yiğitlik, ölüm gibi bireysel konularda duygu ve düşüncelerini dile getirirken toplumsal konulara karşı da duyarsız kalmamışlardır. Bu doğrultuda âşıklar yüzlerce yıllık gelenekleri içerisinde halkın eğitimiyle ilgili konularda da kendilerini sorumlu hissetmişler, bu doğrultuda halk eğitimi, âşık tarzı şiir geleneğinin en önemli misyonlarından biri hâline gelmiştir. “Âşıklar, yaşadığı toplumu, kendini diğer insanlara göre daha iyi çözümleyen ve bunu dile getirebilen kişidir. Birey ve toplumdaki her türlü aksaklığı ve yanlışlığı görebilen âşık, bu konuyu şiirlerinde dillendirerek; bireysel, toplumsal, ahlakî ve dinî yönlerden birey ve toplumun gelişmesini sağla[maktadır].” (Akkaya, 2010, s. 90). Âşık tarzı şiir geleneğinde “öğreticilik birinci plandadır. Âşık halkı aydınlatmayı görev sayar. Onlar, gezip gördükleri yerlerden ve ustasından aldıkları bilgileri halka, halkın diliyle anlatarak, halkı eğitmek,

bilgilendirmek için çaba harcamışlardır. Âşıklar halkın gözünde daima en iyiyi, en güzeli bilen kişilerdir. Onlar, insanın insana, dine, değer yargılarına ve topluma karşı olan sorumluluğunu hatırlatmışlar ve halka halkın gereksinimleri doğrultusunda hizmet etmişlerdir.” (Artun, 2018, s. 170). Bu manada âşık tarzı şiir geleneğinin William R. Bascom’un belirttiği folklor unsurlarının işlevlerinden biri olan halkın eğitimi ve kültürün aktarılması işlevini (2014, s. 71-86) yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Âşık tarzı şiir geleneği ürünleri incelendiğinde bu ürünlerin içerisinde öğütlerin, atasözlerinin çokça bulunduğu, ahlaki anlamda ders verici didaktik söylemlerin sık sık geçtiği, bu nedenle âşık edebiyatının özellikle öğüt türü şiirler yönünden oldukça zengin olduğu görülmektedir. “Âşıkların öğütlemelerini, ahlak anlayışlarını biçimlendiren [ise] İslamiyet ve Türk töresidir.” (Artun, 2018, s. 187). Onların, ortaya koydukları eserlerle İslam dininin çerçevesini çizdiği ahlak anlayışı ile Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınan eski Türk töresine, geleneklerine, göreneklerine ve adabımuâşeret kaidelerine dair hususları sık sık vurgulayarak kültürel manada bir devamlılığı sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu doğrultuda âşıkların kültür taşıyıcısı oldukları söylenebilir. Âşıklar uyarılarda bulunarak, örnek göstererek bir anlamda yüksek ahlaki değerleri ele alan konuları işleyerek toplumun görmek istediği ideal insan tipinin özelliklerini de ortaya koymaktadırlar. Bu noktada âşıkların öğütlemelerinin topluma ayna tutması yönüyle dikkat çekici olduğu belirtilmelidir. Zira bir gelenek taşıyıcısı olan âşık, sanatını halkın içinde icra etmektedir. Âşıklar sanatçı kimliklerinin yanında iyi birer gözlemcidirler. Dolayısıyla yanlış davranış şekillerine şahit olan âşıklar, insanlarda olması gereken davranışlara dikkatleri çekip öğüt vererek bu yanlış davranışları düzeltmeye çalışmaktadırlar. Âşıklar toplum tarafından sayılan sevilen bir konumda oldukları için de onların tespitleri ve öğütleri toplumu yönlendirici nitelikte olmaktadır. Onların amacı bir yol gösterici olarak toplumsal yanlışlara parmak basarak toplumda erdemli insanların sayısını çoğaltmak ve böylece toplumu daha ileriye taşımaktır. Bu bağlamda âşıkların bu sorumluluk bilinçlerinin ve hamlelerinin topluma bir düzen getirdiği de söylenebilir. İşte âşık tarzı şiir geleneği temsilcilerinin ele aldığı konulardan birinin de toplumsal görgü kurallarından olan konuşma adabı olduğu görülmektedir. Gelenek bu açıdan incelendiğinde âşıkların bu konu üzerinde sık sık durdukları, topluma önemli öğütler verdikleri görülmektedir.

C. YÖNTEM

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı âşık tarzı şiir geleneğinde konuşma adabı ile ilgili unsurların olup olmadığını tespit etmek, bu doğrultuda varsa âşıkların halk eğitimine katkılarını ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırmamızda nitel araştırma¹ yöntemlerinden doküman incelemesi² tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda YÖK Ulusal Tez Merkezi’ndeki âşık monografisi türünde hazırlanmış olan lisansüstü tezler ile yayımlanmış âşık monografileri ve antolojiler taranmış, bu çalışmalarda âşıkların konuşma adabı ile

¹ Nitel araştırma “Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir.” (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 45).

² “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar, nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir.” (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 217).

ilgili olarak dile getirdikleri duygu ve düşünceler, bu konuda altını çizdikleri hususlar ve topluma yaptıkları ikazlar betimsel analize³ tabi tutularak tasnif edilmiştir.

2. Araştırmanın Önemi

Literatüre âşık edebiyatının eğitimsel yönü, görgü kuralları ve konuşma adabı penceresinden bakıldığında karşımıza az sayıda çalışma çıkmaktadır. Bu noktada literatür değerlendirildiğinde “Hoşgörüyü Bağlı Nasihatler” başlıklı çalışmanın daha çok âşıkların hoşgörü bağlamında topluma verdiği mesajları incelediği görülmektedir (Kaya, 2000). “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Halk Eğitimi” başlıklı çalışmada ise 17. yüzyıl âşıklık geleneği temsilcilerinden olan Âşık Ömer, Karacaoğlan ve Gevherî'nin şiirleri taranmış ve genel olarak bu âşıkların halk eğitimi ile ilgili unsurlara şiirlerinde nasıl yer verdiği ortaya konulmuştur. Çalışmada konumuz bağlamında sınırlı olarak sadece Karacaoğlan'a ait birkaç şiir üzerinden konuşma adabı ile ilgili hususlara değinildiği görülmektedir (Akkaya, 2010). Özcan (2010) tarafından yapılan çalışmada ise âşık edebiyatındaki nasihat destanlarının eğitimin bütün kademelerinde kullanılması gerektiği üzerinde durulmuştur. “Âşık Feymanî'de Nasihat” başlıklı çalışmada ise Âşık Feymanî'nin şiirlerinde yer alan nasihatler toplumsal, dini, vatan ile ilgili, seveda ve sevgili ile ilgili nasihatler ve sağlık ile ilgili nasihatler gibi başlıklarda incelenmiştir (Anaz & Arı, 2018). Karakaş (2021) ise Âşık Dursun Yeşiloğlu'nun şiirlerinde nasihat konusunu ele almıştır. Görüldüğü gibi yapılan az sayıdaki çalışmada daha çok âşık tarzı şiir geleneğinin nasihatnameler üzerinden halk eğitimi genel başlığıyla ilişkisi üzerinde durulduğu, özel olarak ise bu geleneğin temsilcilerinin eserlerinde konuşma adabı ile ilgili bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu nedenle çalışma önem arz etmektedir.

3. Bulgular

3.1. Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Konuşma Adabı Unsurları

Âşıklar üzerine yapılan monografi çalışmaları ve antolojilerin incelenmesi neticesinde elde edilen bulgular kategorilere ayrılarak az konuşmak, tatlı dille konuşmak, düşünerek konuşmak, kırmadan konuşmak, yerinde ve zamanında konuşmak, edepli konuşmak, doğru konuşmak, sözünde durmak, boş konuşmamak, sözü uzatmamak, bilmeden konuşmamak, dedikodu yapmamak, kendini övmemek şeklinde tasnif edilerek incelenmiştir. Elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir:

3.1.1. Az konuşmak:

Atalarımızın “İki dinle, bir söyle.” diyerek çok konuşmanın zararlarını vurguladıkları gibi âşıklar da yerli yersiz şekilde çok konuşan insanların zarar göreceklarini belirtmişler, insanlara az ve öz konuşmayı öğütlemişlerdir. Onlara göre çok konuşmak insanın rahatını kaçıracaktır. Âlim kişiler bilgili olmalarına rağmen az konuşmaktadırlar. Zira çok konuşmanın insanlara bir faydasının olmadığı gibi dinleyenleri de bıktırması söz konusudur:

“Mecliste ârif ol kelâmı dinle
El iki söylerse, sen birin söyle

³ Bu analiz yöntemine göre elde edilen veriler önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu analizde amaç, elde edilen bulguları düzenleyip yorumlayarak okuyucuya sunmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 224).

Elinden geldikçe sen iylik eyle
Hatıra dokunup yıkıcı olma" (Köprülü, 2004, s. 298)

"Azıcık söylersen olursun rahat
Boş durma kalbinden getir salavat
Ki sende var ise din ü diyanet
İstikamet erkânına iyce bak" (Kaya, 1999, s. 207)

"Olmayasın karakersiz
Çok konuşun yerli yersiz
Adın doğru kendin hırsız
Karanlıkta dolaşırsın" (Kaya, 2011, s. 272)

"Başına bir iş gelir ise dön bak ardına gelen az
Âlim kişi az konuşur ediyor dudak dile naz" (Bor, 2020, s. 1041)

"Harama bakarsan ahrette yanan.
Toplumda az konuş, kapat ha çenen.
Eğer bol yağmurlu geçerse senen,
Mevsimler iy'olur, güzün iy'olur." (Aksoy, 2021b, s. 402)

3.1.2. Tatlı dille konuşmak:

İnsan konuşurken gönül okşayarak ve gülümseyerek konuşmalıdır. İnsanlara kırmadan, hoş gidecek şekilde hitap etmelidir. "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır." atasözünde dile getirildiği gibi duygu ve düşünceler güler yüzlü, neşeli, samimi bir şekilde ifade edilmelidir. Söylenen söz, güzel bir ses tonuyla ve nezaket içerisinde söylenirse muhatabında karşılık bulur. Bu doğrultuda âşıklar "ağzından bal damlayarak" konuşmayı dünyanın malına eş değer tutmaktadır. Onlara göre güler yüzlü ve tatlı dille konuşmanın aynı zamanda insanlar arasında sevgi bağı kurulmasına, birlik ve beraberliğin sağlanmasına, pek çok sorunun çözülmesine de faydaları olacaktır. Tatlı dille yapılan sohbeti bayram olarak değerlendiren âşıklara göre insan öyle konuşmalıdır ki, dinleyenler ondan lezzet almalıdır:

"Ağzı temiz, güzel konuş, sırlı ol,
Her toplumda edepli ol, arlı ol,
İnsanlar içinde itibarlı ol,
Hırslı değil, tebessümlü yüz bırak." (Taşlıova, 2010, s. 404)

"Hoş konuşmak dile tatlılık verir,

El ele tutuşmak kutluluk verir,
Dünya sevenlere mutluluk verir,
Duygu güzelliktir, haz güzelliktir.” (Taşlıova, 2010, s. 585)

“İnsanda hoşgörü var ise eğer,
Tatlı söz dünyanın malına değer,
Gülerek konuşan mutluluk duyar,
Bundan güzel sima olmaz, yüz olmaz.” (Taşlıova, 2010, s. 642-643)

“Gönül aşkın seyranıdır
Tatlı sohbet bayramıdır
Muhabbetin hayranıdır
Diyarbakır Diyarbakır” (Akın, 2009, s. 349)

“İman aşkı kaybolmasın özünden,
Dinleyenler lezzet alsın sözünden,
Tebessümü eksik etme yüzünden,
Şevkini geniş tut hakkı unutma” (Üneş, 2018, s. 130)

3.1.3. Düşünerek konuşmak:

Âşıkların konuşma adabında üzerinde durdukları bir başka husus düşünerek konuşmaktır. Onlara göre insan konuşurken söylemek istediği sözün anlamlarını derin bir şekilde, her yönden düşünerek söylemeli, söylediği sözler anlamlı ve mantıklı olmalıdır. Kişi konuşurken düşünme düşünme, sözünü tarta tarta, ataların sözüyle dilinde kırk kere çevirerek söylemelidir. Çünkü sözün ağızdan çıktıktan sonra geriye dönmesi mümkün değildir. Bu nedenle insanlar kendi dilleri nedeniyle sıkıntıya düşmekte, başı belaya girmekte, acı çekmektedirler. Bu manada âşıklara göre düşünerek konuşan insanlar cevher kıymetindedirler:

“Konuşurken kelimeyi düz söyle,
İyi dinle, derin düşün, öz söyle,
Manalı mantıklı güzel söz söyle,
Lafı uzatmanın ne faydası var?” (Taşlıova, 2010, s. 544-545)

“Pişire pişire söyle sözünü
Gerçeği fark eyle aç da gözünü
Bir mürşide el ver bağla özünü
Yeşil elden gayri neyimiz vardır” (Seçim, 2021, s. 293)

“Şaşırmış yapmışsam yanlış işleri,

Eğer konuşmuşsam ileri geri,
Lokmasın yediğim ev sahipleri,
Bana hakkınızı helâl eyleyin.” (Çelik, 2020, s. 461)

“İnan ki olmuyor, geriye dönüş
Git bir sadık can bul, hep ona danış
Yüz dinle, bin düşün, bir kere konuş
Bir hoş seda gibi söz bırak oğul” (Yanlıç, 2015, s. 333)

“Her fikri herkese danışmayınız,
Her yakın gelenle tanışmayınız,
Çok konuşan ile konuşmayınız.
Sözü dilik dilik dilmelisiniz.” (Dede, 2018, s. 58)

“Diline sahip ol düşme belaya
Sonunda düşersin derde çileye
Özenme sen yalan yanlış hileye
Dürüst insanların izini seçin” (Uluman, 2019, s. 182)

3.1.4. Kırmadan konuşmak:

Âşıkların konuşma adabında dikkat çektiği bir diğer önemli husus karşıdaki kişiyi incitecek, gururunu kırarak ya da hakaretimiz şekilde konuşmamaktır. Zira bu durum, etkiye tepki prensibi çerçevesinde istenmeyen durumların yaşanmasına da sebebiyet verebilir. Kötü söz, kötü söze, hakaret hakarete yol açabilir:

“Söz söylerken karşıdakine değmesin,
Manasını iyi seçmek gerekir.
Yiğit odur, dediğinden caymasın,
Anasını iyi seçmek gerekir.” (Taşlıova, 2010, s. 585)

“Şeref der, toplumda kendini tanı,
Öyle hitap et ki, yakmasın canı,
Herkes sever sadakatli insanı,
Fenasını iyi seçmek gerekir. (Taşlıova, 2010, s. 585)

“Gel Hanefi Hak’a bağla özünü
Kimseyi kırmadan söyle sözünü
Görmek istemezler belki yüzünü
Yaşadıkça bana hak vereceksiniz” (Solmaz, 2019, s. 276)

“Sen birine söver isen,
O da döner, söver sana.
Ele kendin över isen,
El de kendin över sana.” (Aksoy, 2021a, s. 429)

3.1.5. Yerinde ve zamanında konuşmak:

Âşıklara göre insan yerine göre konuşmalıdır. Her yerde ve her ortamda her şeyi konuşmak doğru değildir. İnsanın konuştuğuna değmeli, söylenen söz de taşı gediğine koymalıdır:

“Olur olmaz yerde açma dilini,
Belki orda anlamazlar hâlini,
Gönül bahçesinden sevgi gülünü,
Dermesi kolaydır kokması zordur.” (Taşlıova, 2010, s. 593)

“Olur olmaz yerde söze başlama,
Cahil isen âlimleri taşlama,
Cevizin dalına armut aşlama,
Meyve verse bile nesilsiz olur.” (Taşlıova, 2010, s. 595)

“Boğaz boğum boğum, dil öre öre,
Sözü konuşmalı yerine göre,
Her şeyden üstündür terbiye töre,
Ne kuvvetten ne de zordan konuşur.” (Taşlıova, 2010, s. 596)

“Dinle sözlerimi, nasihat olsun.
Kötünün elinden kendini korusun.
Öyle söz söyle ki yerini alsın,
Cahilin hâlinden kendini korusun.” (Taşlıova, 2010, s. 616-617)

“Namert insan ile gezme, dolanma.
Gönül sana demedim mi, bin defa?
Olur olmaz yerde söze karışma.
Gönül sana demedim mi bin defa?” (Aksoy, 2021a, s. 290)

“Bülbülsüz deminde gülün mahpus et
Uzatma haramda elin mahpus et
Âlim huzurunda dilin mahpus et
Katre dalga vurmaz ummâna karşı” (Erkal, 2018, s. 52)

3.1.6. Edepli konuşmak:

Âşıklara göre konuşma adabında söylenen sözün edebe aykırı olmaması da gereklidir. İnsan, dilini çirkin sözlerden arındırmalı, insanın sözü özü gibi edepli ve iffetli olmalıdır:

“Sözün edep özün iffet
Dilin Allah desin kızım
Yaratanı daim zikret
Hâlin Allah desin kızım” (Kaya, 2015, s. 122)

3.1.7. Doğru konuşmak:

Âşıkların konuşma adabıyla ilgili olarak sıklıkla dile getirdiği bir başka husus ise söylenen sözün doğru olmasıdır. Onlara göre insan her hâliyle dürüst olmalı, çıkarı için yalan söylememeli, tertemiz özüyle gerçeğe bağlanmalıdır. Özü bozulmuş olan ve yalan söyleyen insanlardan kimseye bir fayda dokunmayacaktır. Doğru konuşmak, yalan söylememek en büyük erdemlerden biridir. Âşıklara göre doğru konuşanlar toplum içinde yüce bir mertebeye erişirler. Bu konuda âşıklar önce kendilerini uyarmaktadırlar. Çünkü onlara göre âşıklar toplumun temsilcileridir. Bu fikirler etrafında âşıkların şiirleriyle insanları ikaz ettikleri görülmektedir:

“Sözün doğrusunu söyle gel bulaşma sen riyaya
Eğer cenneti istersen hürmet eyle sen anaya” (Bor, 2020, s. 935)

“Gel ey âşık gel de hele sözün doğrusun söyle
Doğru sözü söyleyenler halk içinde yücedir” (Bor, 2020, s. 987)

“Kâmil insan dünya zevkini neyler
Arifler her zaman doğruyu söyler
Çıkar için boyun eyen şu beyler
Ayak bassa yollarında yalan var” (Atalay, 2019, s. 243)

“Gerçek kalanların sözünü dinle,
Hak gerçeğe bağlan temiz özünle
Sakın yalan dolan deme sözünle,
İlim deryasına sal insanoğlu” (Demir, 2011, s. 258)

“Fitnelik düşünüp kurma planı,
Çeker delikten tatlı dil yılanı,
Konuştuğun dostu atma yalanı
Doğrusunu söyle poz çıkarma ha!” (Alpkan, 2019, s. 116)

“İnsanoğlu doğru söyle yalanı atma sakın,
Muhannetten zarar gelir, peşine gitme sakın.” (Alpkan, 2019, s. 170)

“Her sözün doğru tavrın pek olsun
Gülistanda olsan gülün tek olsun
Az ye, az uyu başın dik olsun
Hâlini düşmana bildirme oğul” (Kaya, 2015, s. 154)

3.1.8. Sözünde durmak:

Kültürümüzde değer verilen en önemli hususlardan biri de söylenen sözün arkasında durmaktır. İnsanın ağzından çıkanı yapması, sözünde durması büyük bir erdemdir. İnsan yapabileceğini söylemeli, söylediğini de yapmalıdır. Bu duruma âşıkların da dikkati çektiği görölmektedir:

“Sonu yok dünyanın encamı yalan,
Gel fanide biraz sen de oyalan,
Var mı ki acaba bir ibret alan,
Sözünde er kişi yâr ol göresin.” (Altuntaş, 2013, s. 258-259)

3.1.9. Boş konuşmamak:

Âşıkların en çok üzerinde durduğu hususlardan biri de boş, gereksiz ve manasız konuşmamaktır. Boş ve gereksiz konuşma bir bakıma israftır. Âşıklara göre söz değerlidir ve israf edilmemelidir. Onlara göre sözde anlam olmadıktan sonra sözün bir değeri de yoktur. İnsan bir konuda bilgi sahibi ise konuşmalı, diğer insanlar da bu konuşmadan feyz almalıdır. Âşıklara göre insanların konuşmaları kimliklerini de göstermektedir. Aslında herkes heybesinde ne varsa ortaya onu dökmektedir:

“Şeref der ki, sözü yetir başına,
Sakın sen konuşma boşu boşuna,
Gayretli ol yapacağın işine,
Dünyadaki sanat insanlar için.” (Taşlıova, 2010, s. 504)

“Kamiller yolunda şaşmayan bilir
Boş konuşup haddin aşmayan bilir
Yıkıp kenarını taşmayan bilir
Merdinen meydanda tozanlar gelsin” (Kahraman, 2021, s. 370)

“Dünyada insanlar türlü türüdür,
Âlim ilim, cahil vardan konuşur.
Metanetli insan itibarlıdır,
Ne kazançtan ne de kârdan konuşur.” (Taşlıova, 2010, s. 596)

“İmanla Allah’a bağla özünü.
Gel harama bakma, çevir gözünü.
Toplumda hesaplı söyle sözünü,
Lüzumsuz konuşup dil israf etme.” (Aksoy, 2021b, s. 260)

“Fevzi'yim manasız sözü söylemem
Yalan dolan vicdanımda oylamam
Fakir fukaraya zulüm eylemem
Mazlumdan gelecek ahtan korkarım” (Uluman, 2019, s. 72)

“Tüccar isen sermaye tab özünden
El ariftir astarından yüzünden
Bir söz deki mana çıka sözünden
Papağan misali ötmen yani ne” (Aydın, 2012, s. 427)

3.1.10. Sözü uzatmamak:

Âşıklara göre güzel konuşmanın en önemli özelliklerinden biri de sözün uzatılmamasıdır. Onlara göre yerinde, zamanında ve dozunda yapılan konuşmanın faydası vardır. Faydalı da olsa uzayan konuşma dinleyenleri sıkacaktır:

“Bir söz konuşurken uzatma sakın,
Büyükler yanında terbiye takın,
Âlim meclisine yakın ol yakın,
Fesadın dilinden kendini korusun.” (Taşlıova, 2010, s. 616-617)

“Böyle nasihattan çokları bıkar,
Uzun söz insanın canını sıkar
Hülâsa eylersen, bir gaye çıkar,
Ben sizi zannetmem el malısınız” (Dede, 2018, s. 60)

3.1.11. Bilmeden konuşmamak:

Âşıklara göre bir konu hakkında konuşabilmek için o konuda bilgi sahibi olmak gerekir. İnsanların dillerine gelen her sözü doğru olup olmadığı bilmeden söylemeleri doğru değildir. Bu durum aynı zamanda boş konuşmaktan öteye geçmeyecektir:

“Söyleme sözünü iyi bilmeden
Mutlu olur mu ki adam gülmeden
İş bunu bilesin bir gün ölmeden
Doğruluk hâlinde kalanlar güzel” (Demir, 2011, s. 118)

“Bilmez iken konuşanın
Müraiyle tanışanın
Cahile iş danışanın
Vay hâline, vay hâline.” (Dede, 2018, s. 152)

3.1.12. Dedikodu yapmamak:

Hemen her ahlak anlayışının reddettiği ve yasakladığı davranış şekillerinden biri de dedikodu yapmaktır. İnsan söylediğini hakkında konuştuğu kişinin yüzüne söylemeli, arkasından konuşmamalıdır. Bu bağlamda âşıklar da insanları dedikodu yapmamaları konusunda uyarmaktadırlar:

“Duyma kötü söze kulak kabartma,
Azdırma nefsin sakın şaşırtma,
Dedi kodu yapma sözü abartma,
Yolda kalmışlara yer ol göresin” (Altuntaş, 2013, s. 258-259)

“Rastgele meydana sürme atını
Ola ki seninle yarışan olur
Her ne söyler isen yüzüme söyle
Senin de arkandan konuşan olur” (Uluman, 2019, s. 64)

“Yahşi yaman her gün geçer efendim
Acı sözle dağlamaktan ne fayda
Gıybet etmek zinadan da beterdir
Şurda burda koğlamaktan ne fayda” (Kaya, 1999, s. 93-94)

3.1.13. Kendini övmemek:

İnsana yakışmayan huylardan biri de kişinin kendisini övmesidir. Bu durum toplum içinde çirkin bir davranış olarak görülmektedir. Aslında dinleyenlerde tersi bir etki de bıraktığı söylenebilir. Bu manada âşıkların da kişinin kendisini övmemesi yönünde uyarılarda bulunduğu görülmektedir:

“Kendin bilen kendi kendin methetmez
Cahil gibi bomboş sözü söylemez
Kendisinde boş ahvaller eylemez
Yüksek uçma herkes seni söylesin” (Demir, 2011, s. 134)

“Leyl ü nehar dünya heves dost olan
Ehl-i derdin devranına kast olan
Malayani öğünmekte mest olan
Gönül verip zikrullâhı tanımaz” (Erkal, 2018, s. 106)

Âşıkların konuşma adabıyla ilgili olarak dile getirdikleri bu hususların yanında bir sohbet ortamında söz söyleme önceliğinin büyüklerde olduğunu vurguladıkları da görülmektedir:

“Böyükler konuşur küçükler dinler
Koyunlar kesilir kazanlar kaynar
Kadınlar bir yanda erkek ayrı oynar
Bizde böyle olur köy düğünleri” (Kutlusoy, 2006, s. 141)

Bu dörtlükte bir toplumsal birlikteliğin fotoğrafını çeken âşık, büyükler konuşurken küçüklerin dinlemesi gerektiği mesajını vermektedir. Büyüklere gösterilen saygı, Türk kültürünün en önemli değerlerinden biridir. Küçüklerin bir konuşma adabı olarak büyüklerin sözlerini kesmeden dinleyip bu sözlerden hisse almaları kültür ve bilgi aktarımını sağlayacaktır.

Görüldüğü gibi âşıklar konuşma adabını pek çok yönden ele alıp topluma hem öğüt hem de güzel örnekler vermeye çalışmışlardır. Âşık tarzı şiir geleneği içerisinde bu konunun ele alındığı şiirlerin sayısı oldukça fazladır ancak örnekler tekrara düşmemek adına yukarıda verilenlerle sınırlandırılmıştır.

Sonuç

Toplumunu oluşturan bireylerin aralarındaki yazısız sözleşmeyle ortaya konulan adabımuâşeret kaideleri insanlar arasındaki karşılıklı saygı, nezaket ve anlayış çitasını yukarılara taşımaktadır. Bu kaidelerden biri de konuşmaya dair olanıdır. Konuşma bir iletişim unsurudur. İletişim, insanların duygularını, düşüncelerini ve bilgilerini birbirleriyle paylaştıkları dinamik bir süreçtir. İnsanoğlunun bu süreci yazıyla, sözle, resimle vs. yürütmesi mümkündür. Günümüzde her ne kadar elektronik iletişim unsurları insan hayatına oldukça fazla oranda girmiş olsa da sözlü iletişim bugün hâlen insanların en çok kullandıkları iletişim kanalı konumundadır. İşte bu noktada konuşmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Toplumsal eğitim ve denetim mekanizması diğer görgü kurallarının uygulanmasında olduğu gibi konuşma adabı noktasında da devreye girmektedir. Bu nedenle toplumsal öğretici, eğitici konumundaki yaşlılar ve büyükler, konuşma adabına dair kuralları genç nesillere yeri geldiğinde benimsetmeye çalışmaktadırlar. Bu çerçevede halkı bilinçlendirmek ve aydınlatmak görevlerini üzerine alan ve öğreticilik özelliği ön plana çıkan âşıklık kurumunun da bu konuda rol üstlendiği, konuşma adabına dair hususları şiirlerinde dile getirerek halkı eğitmeye çalıştığı görülmektedir. Âşıkların bu doğrultuda konuşma adabına uymayan ölçsüz davranış şekillerini engellemeye yönelik olarak insanları ikaz ettikleri, onlara uyarılarda ve tavsiyelerde buldukları dikkati çekmektedir. Bu açıdan âşıkların şiirlerinde topluma az konuşmak, tatlı dille konuşmak, düşünerek konuşmak, kırmadan konuşmak, yerinde ve zamanında konuşmak, boş konuşmamak, sözü uzatmamak, edepli konuşmak, dedikodu yapmamak, sözünde durmak, doğru konuşmak, bilmeden konuşmamak, kendini övmemek gibi hususlarda öğütler verdikleri görülmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmanın sahası 2020 yılından önce gerçekleştirildiği için Etik Kurul Beyanı sunulmamıştır.

Kaynakça

- Akın, B. (2009). *Âşık Mah Turna'nın hayatı, edebi kişiliği ve şiirleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaya, N. (2010). *Âşık tarzı şiir geleneğinde halk eğitimi*. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (27), 88-100.
- Aksoy, E. (2021a). *Âşık Ahmet Poyrazoğlu'nun şiir evreni*. Kimlik Yayınları.
- Aksoy, E. (2021b). *Kayseri âşıklık geleneği ve Gömürgenli Âşık Mahrumî*. Kimlik Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1*. İnkılâp Kitabevi.
- Alpkan, Y. (2019). *Âşık Rüstem Alyansoğlu hayatı, sanatı ve şiirleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altuntaş, İ. (2013). *Âşık Bayramî Yaşar Polat'ın âşıklık geleneği içindeki yeri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anaz, Z., & Arı, B. (2018). *Âşık Feymânî'de nasihat*. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (71), 215-230. Doi number: 10.9761/JASSS7801.
- Artun, E. (2018). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı edebiyat tarihi/metinler*. Karahan Kitabevi.
- Atalay, H. (2019). *Âşık Mevlüt Mertoğlu'nun şiirlerinde tema ve değerler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, O. (2012). *Her yönüyle Âşık Sâbit Müdâmî* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bascom, W. R. (2014). Folklorun dört işlevi (Çev. Ferya Çalış). İçinde M. Öcal Oğuz & Selcen G. Teke (Hzl.), *Halk biliminde kuramlar ve yaklaşımlar 2* (3. Baskı), (ss. 71-86). Geleneksel Yayıncılık.
- Bor, G. (2020). *Âşık Temelî'nin hayatı, sanatı ve şiirleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, C. (2020). *Âşık Binali Kılıç hayatı-sanatı-eserleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dede, Y. (2018). *Kırşehir âşıklık geleneğinde Âşık Şemsi Yastıman* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, C. (2011). *Âşık Müslim Seyrani'nin hayatı, sanatı ve eserleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, İ. (2015). İletişim sürecinde konuşma becerisi. İçinde A. Kaya (Ed.), *Kişilerarası ilişkiler ve etkili iletişim* (8. Baskı), (ss. 324-343). Pegem Akademi Yayınları.
- Erkal, A. (2018). *Narmanlı Âşık Sümmânî*. Ketebe.
- Eroğlu, F. (2000). *Davranış bilimleri*. Beta.
- Erşahin, İ. (2011). *Halk kültürü ve edebiyatı sözlüğü*. Ötüken Yayınları.
- Kahraman, A. (2021). *Âşık Sadık Gül hayatı-sanatı ve eserleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karakaş, A. (2021). Âşık Dursun Yeşiloğlu'nun şiirlerinde nasihat (öğütleme). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 519-528. Doi number: 10.29000/rumelide.1032435.
- Kaya, D. (1999). *Âşık Ruhsatî*. Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaya, D. (2000). *Âşık edebiyatı araştırmaları*. Kitabevi.
- Kaya, D. (2011). *Âşık Veysel*. Akçağ Yayınları.
- Kaya, S. (2015). *Âşık Aslan Uslu'nun hayatı, sanatı ve şiirlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, M. F. (2004). *Saz şairleri*. Akçağ Yayınları.
- Kutlusoy, N. (2006). *Buruklu Âşık Kul Mustafa hayatı-şiirleri-atışmaları-halk hikâyeciliği derleme-inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örnek, S. V. (2014). *Türk halkbilimi*. Bilgesu Yayınları.
- Özcan, H. (2010). Nasihat destanlarının eğitimdeki rolü. *Motif Akademi*, 3(6), 58-64.
- Seçim, M. (2021). *Âşık İkrârî'nin hayatı, sanatı ve şiirleri üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solmaz, F. (2019). *Malatyalı Âşık Hanefi Ünver hayatı, sanatı ve şiirleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşlıova, M. M. (2010). *UNESCO yaşayan insan hazinesi Âşık Şeref Taşlıova hayatı ve şiirleri*. MEB Yayınları.
- Uluman, F. (2019). *Kars âşıklık geleneği içerisinde Arpaçay Toy Âşıklığı ve Âşık Fevzi Olgun* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulusoy, H. (Der.) (2012). *Zamanın eskitemediği en güzel sözler*. Alfa Yayınları.
- Üneş, H. (2018). *Âşık Firkatî hayatı-sanatı-şiirleri ve hikâyeleri*. Artikel Yayıncılık.
- Yanlıç, R. A. (2015). *Âşık Şahsenem Bacı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Seçkin Yayınları.

